

הפחותים, אני מעדיף עיר בין ירושלים לחברון על פני עיר בין ירושלים לתל אביב. ככלות הכול, אברהם ושרה החלו את ההיסטוריה היהודית בחברון, והיסטוריה זו תגיע לשיאה בבוא המשיח לירושלים.

ואז "קרה" עוד אחד מאותם סיפורים מיוחדים שחזקו את רצוני להמחין דיוקא לאפרת. עין-צורים הפכה במהירות לביתנו השני, בית-אבא שלנו שבארץ ישראל. בספסל של יהודה נוימן ושלי בבית הכנסת ישב חבר קיבוץ ששמו היה מבצרי אבל כולם קראו לו "מושבניק". אביו, שגר בכפר-חסידיים שלייד חיפה, נפטר, והצטרפתי למשלחת שיצאה מהקיבוץ ללוויה. מסע הלוויה יצא מיישיבת כנסת חזקיהו בכפר-חסידיים, וכשהגענו לשם עוד נערכה בישיבה טהרת המת. בחוץ חיכו לתחילת הלוויה שתי קבוצות מובחנות: הקיבוניקים, במכנסיים קצרים, חולצות קצרות צבעוניות וסגדלים – ותלמידי הישיבה, בתלבושתם השחורה-לבנה. בין שתי הקבוצות כמו עמדה מחיצה בלתי נראית.

ראש הישיבה, הרב אליהו (ר' אֶלְיָהוּ) מישקובסקי, יצא אז ממבנה הישיבה, ומרום גרם המדרגות הבחין בחברי יהודה נוימן. הוא קרב אלינו "ידִרְקָה"? קרא אלינו הרב, "ידרקה עילוי?" פניו של יהודה הכיישן והצנוע האדמו כשני, והוא השיב, "כן, ר' אֶלְיָהוּ, כך קראו לי בישיבה של הרב שך בפתח תקווה, כשלמדנו שם יחד." עיניו של ראש הישיבה הצטמצמו לשני טדקים. "אז מה קרה לך?" שאל בידידי. "אני יודע שעזבת את הישיבה, אבל איך זה הרב שך נתן לך לעזוב? הרי היית יכול להיעשות בעצמך ראש ישיבה." יהודה ענה לו, שוב בעברית, וכל הנוכחים, משתי הקבוצות, כרו עתה את אוזניהם – "הרב שך שלח אלי הרבה מכתבים שהפצירו כי להישאר." ראש הישיבה הזדקף במלוא גובהו, הביט בחברי מלמעלה למטה, משוטו כמשמעו, והרעים בקולו, אולי יותר לתלמידיו מאשר לחברי: "כשתעמוד לפני כיסא הכבוד, אחרי מאה ועשרים, כל המכתבים האלה של רבנו יעמדו לקטרג עליך."

לבי יצא אל יהודה. לא חשבתי שידירי נעים ההליכות ושפל הרוח יענה לדרבים שהוטחו בו. אבל הוא ענה מיד, בהחלטיות, ושוב בעברית, "והקיבוץ שעזרתי לבנות, והנשק שיריתי בו במלחמות שלחמתי בהן, וכל היהודים שלחמתי להגנתם – כולם יהיו הסגורים שלי. וכיום שאעמוד לפני כיסא הכבוד, הם יצנחו את הקטגוריים."

ראש הישיבה נסוג צעד אחד לאחור. הוא הבין שהוא הפסיד בסיבוב

פרק שישים ושמונה

ההזדמנות שבשינוי, הקדושה שבהתחדשות

חזרתי לאמריקה עם משפחתי, ובהמרצתו של תלמיד וחבר קרוב, ד"ר רלף (מנחם) מרקוס, הקמנו ארגון ושמו "ראשית גאולה". המצטרפים אליו באו מקרב חברי בית הכנסת "לינקולן סקוור" ומקרב המשתתפים הקבועים בשיעורי התורה בו. 195 משפחות הפקידו כל אחת 1,500 דולר לקראת הקמת ביתן באפרת.

מושקו, מצדו, הקים לצורך זה את "החברה לפיתוח הרי יהודה", וקידם את רעיון הקמת העיר קשריו הפוליטיים הענפים. עד שתקום העיר חזרתי מדי קיץ לעין-צורים כרב-אורח קבוע, ומדי יום הייתי מדרוש באופניים למשואות-יצחק הסמוכה, למושקו. כשהעניינים החלו להתקדם, הגעתי ארצה גם מדי חורף.

זו הייתה תקופה של הרבה אכזבות אך גם של ניצחונות קטנים. העניין החשוב ביותר לענות בו היה שאלת מעמדה המשפטי המדויק של הקרקע המיועדת לבניית אפרת. לו נמצא ערבי כלשהו שהיה יכול להוכיח שהקרקע שייכת לו, ולהראות רישום תואם בטאבו, ואפילו מלפני שנים רבות – כי אז ממשלת ישראל, וגם אני אישית, היינו מורידים מהפרק את הבנייה שם.

בית המשפט העליון הן בנושא מ-1977 עד 1981. הוא בדק בקפדנות כל טענות בעלות ערבית, וכלש אחר מעמדו של כל רגב אדמה. את כל הקיימים בשנים ההן בילינו בני משפחתי ואני בקיבוץ – מעמיקים את קשרינו עם משפחת נוימן, משפירים את שליטתנו בעברית ומרגישים יותר ויותר חלק מהחברה הישראלית.

בשלהי שנות השבעים ביקר אצלי בניו יורק חיים נדבכי, חברו הטוב של מושקו ומוזכ"ל איגוד מושבי הפועל המזרחי. הוא הציע לי גבעה כשער הגיא, ואמר שהיא "הימור בטוח" הרבה יותר מאפרת. אמרתי לו שלמרות הסיכויים

"הפעם לא. כמוכן, אני חושב עליו כל הזמן, בכל דבר שאני עושה או חושב או לומד או אומר. אבל כרגע הזה אני חושב על חנן, ועל הזכות הגדולה שנפלה בחלקי. הרי הדור שלנו הוא הדור הראשון אחרי כמעט אלפיים שנות גלות שזכה להגן על עצמו מפני אויביו, לעצב את גורלו כמו ידיו. הרמעות שלי הן רמעות של שמחה, רמעות של גאווה..."

הראשון, וכנראה החליט שלא לצאת לסיבוב חדש. שוב דיבר בידידי, אך הפעם היה חיוך נסוך על פניו ועל קולו. "ביסט נאך דער זעלבע יודקה, דער זעלבע עילוי," נשאת אותי יודקה, אותו עילוי. אבל חברי סירב לתת לראש הישיבה מפלט. הוא ענה לו בעברית, "לא, ר' אליה, לא נשארת איתו יודקה שהייתי בישיבה. השתנית. ראיתי את התמורות שחלו בהיסטוריה. ראיתי מה הדור שלנו היה צריך. אני חושב שגם ראיתי מה ה' דורש ממני. הסתכלתי סביבי לאחר השואה. הבנתי שהתקופה שלנו דורשת להקים קיבוץ ולהילחם בשדה הקרב, להקים תשתית למדינת ישראל, המדינה היהודית הראשונה זה כמעט אלפיים שנה. לא נשארת מה שהייתי, כי ההיסטוריה היהודית לא נשארה מה שהיתה. אתה נשארת אותו דבר. אחת לא השתנית."

הלווייה החלה והריון פסק, אך כי הוא הוסיף להדהד. לא יכולתי שלא לחשוב על המצווה הראשונה בתורה, "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֹדֶשׁ" (שמות יב. ב). הביטו בירח, עקבו אחר השתנותו, הללו את בורא הטבע שהוליד את הסדר הכסוף משמי האפלה השחורים, והבינו שה' הוא אלוהים של שינוי והתחדשות, שה' רוצה שגם אנו נשתנה כמו שהעתים משתנות, כמו שהצרכים משתנים, כמו שההיסטוריה משתנה. "בִּינו שְׁנוֹת דֹּר וָדֹר" (דברים לב, ז) הבינו את השינויים החלים בכל דור.

ה' הוא אלוהי ההיסטוריה והתמורות: "אֵלֶּיָּהּ אֲשֶׁר אֶהְיֶה" (שמות ג, יד). הוא המשנה את העתים והמחליף את הזמנים. "הִישָׁן יתחדש והחדש יתקדש" – כך אמר הרב קוק, וכך עשה יהודה נרימן.

חברון לירושלים, בין עבר לעתיד, בין מסורת לגאולה.

אולי חמש שנים לאחר מכן, זמן לא רב לאחר שעלינו ארצה, התלוונו למשפחת נוימן לטקס ההשבעה של בנה הצעיר חנן בחטיבת גולני. כשעיו גרנו בניו יורק נהג אחיו הגדול של חנן, נדב, בנחל יהודיה בגולן, במחלף מסע רגלי שערך כהכנה לגיוסו. זה קרה לקראת ראש השנה. ססתי ארצה כירי להתאבל עם חבריינו, אך כמוכן יכולתי לחוות רק שכירי מכאבם הנורא. עכשיו, כשחנן קרא עם חבריו "אני נשבע" (או "אני מצהיר") אמונים למדינת ישראל ולהגנתה, יכולתי להבחין בדמעות שהבהיקו על לחייו של יהודה. ואיך לא היה מחזה נפלא, שכן קיבוצניקים ככלל, ויהודה בפרט, אינם ידועים כמחצני רגשות. לחשתי לו, "אתה בטח חושב על נדב." "לא," הוא אמר,